

Bölüm 1

ARKEOLOJİK VERİLER IŞIĞINDA BİNGÖL- OĞULDERE KÖYÜ KAYA ŞAPELİ VE KÖY ALTI KAYA MEZARI

Sırrı TİRYAKİ¹

GİRİŞ

Doğu Anadolu Bölgesi, 163055 km²'lik alanı ile ülkemiz coğrafi bölgelerinin en büyüğüdür. Ülke arazisinin %21'ini oluşturur; aynı zamanda Türkiye'nin en yüksek ve engebeli bölgesidir (Arınç, 2016: 1-11). Doğu Anadolu coğrafyasını; platoluk alanlar, 3000 m yüksekliğe ulaşan sıra dağlar, bu sıra dağlar arasında bulunan, alçak ve düz yapısıyla yerleşime uygun çökelti alanları oluşturmaktadır. Yakın Doğu ve Kafkas coğrafyalarının önemli su kaynağı konumunda olan bölge, sahip olduğu iklimsel özelliklere bağlı olarak aldığı yüksek yağış miktarı Fırat, Dicle, Kura ve Aras gibi önemli akarsuların kaynağının bölgede olmasını sağlamıştır. Sahip olduğu geniş yüzölçümü ve arazi yapısı itibarıyla bölge modern coğrafyacılar tarafından dört alt bölgeye ayrılmıştır. Bu alt bölgelerden üçü bilimsel arkeolojik araştırmalar açısından ülkemizin en iyi araştırılan sahalarından biri olup Eski Çağ araştırmaları açısından farklı “kültür bölgeleri” olarak kabul edilmektedir. Söz konusu bu bölgeler kuzeyde Erzurum-Kars Platoluk Alanı, Van Gölü Havzası merkez olmak üzere (Van-Muş Bölgesi) ve Toros dağ silsilesinin hemen altında kalan Yukarı Fırat Havzası (Malatya-Elazığ-Bingöl Bölgeleri)'dir. Modern Cumhuriyet Dönemi'nde yapılan yoğun arkeolojik araştırmalar sonucunda bu üç alt bölgenin iyi bir şekilde araştırılmasına karşılık son derece dağlık arazi yapısına bağlı olarak ulaşımın ve erişimin zor şartlarda sağlandığı “Dağlık Hakkâri” yöresi arkeolojik açıdan daha az bilinmektedir (Işık, 2017: 93-94).

Bölge sahip olduğu yüksek ve engebeli arazi yapısı nedeniyle tarihin bütün dönemlerinde, insan toplulukları için zorlu iklim ve çevre koşullarına sahip olmuştur. Prehistorik dönemler için bölgenin iklim ve çevre koşullarına yöne-

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Bingöl Üniversitesi, Tarih Bölümü, sirri_tiryaki@hotmail.com

Zira Anadolu'daki ilk Hristiyanların gerek dönemin Eski Çağ dünyasının sert askeri gücü olan Roma İmparatorluğu'nun işkencelerinden kaçmak gerekse Anadolu'da Hristiyanlık inancını yeni tanıyan ancak Pagan inancına mensup halkın bakışı karşısında kendileri için güvenli bir yaşam alanı oluşturmaları gibi zorunlulukları ve zorlukları söz konusu olmuştur. Bu durum güvenli yaşam alanlarının yanı sıra güvenli ibadet mekânlarını inşa edebilecekleri coğrafyalar bulma paradigmasını da ortaya çıkarmıştır. Dini inanışlar anlamında yaşanan bu dönüşüm “yeni bir inancın mensupları” gibi bir sosyolojisinin de ortaya çıkmasına neden olmuştur. Anadolu'da izole alanlarda yaşayan ve dini inanışlar açasından yerel halkla benzemez olan ilk Hristiyan gruplar, beraberinde yeni kültürel ve dini oluşumlar da meydana getirmiştir.

Hristiyanlığın ilk mensupları arasında görülen güvenli ibadet mekânları bulma şeklindeki arayışlar, beraberinde gözlerden ırak, dağlık ve insansız alanlarda dini yapılar ve yaşam alanları inşa etme gibi yeni sosyolojik alışkanlıklar ortaya çıkarmıştır. İlk Hristiyanlarla beraber ortaya çıkan bu yaşamsal dönüşümler sonucunda Anadolu'nun farklı bölgelerinde çok sayıda kaya şapeli ve kaya mezarı inşa edilmiştir. Oğuldere Köyü Kaya şapeli ve Köy Altı Kaya Mezarı da Geç Roma Dönemi'nde Anadolu coğrafyasındaki ilk Hristiyanlar tarafından inşa edilmiş mimari yapıların önemli temsilcileri arasında yer almaktadır.

KAYNAKLAR

1. Arınç, K. (2016). Doğal, Beşeri, iktisadi ve siyasi yönleriyle doğu ve güneydoğu bölgeleri, Erzurum: Biyosfer Araştırmaları Merkezi.
2. Aslantürk, N. (2014). İşuua memleketi üzerine bir inceleme. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1), DOI: 10, 1501/sbeder, Ankara, 59-133.
3. Avcı, V., Esen, F. & Kıranşan, K. (2018). “Bingöl İli'nin fiziki coğrafya özellikleri, *Bingöl Araştırmaları Dergisi Arkeoloji Özel Sayısı*, 4 (2), 9-40.
4. Bingöl, A. (2013). Hurri'lerin siyasi organizasyonları, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6 (1), 115-134.
5. Burney, C. A. (1958). Eastern Anatolia in the Chalcolithic and Early Bronz Age”, *Anatolian Studies*, 8, 157 – 209.
6. Colledge, M. A. R. (1969). The parthians, London: Thames and Hudson.
7. Edwell, P. M. (2007). *Between Rome and Persia: The Middle Euphrates, Mesopotamia and Palmyra under Roman Control*, London and New York: Routledge.
8. Erdoğan, S. (2017). Çivi yazılı kaynaklara göre Zuhma - Suhme - Suhne/i”, *Bingöl Araştırmaları Dergisi*, 3 (2), 11 – 22.
9. Ferguson, R. J. (2005), “Rome and Parthia: Power politics and diplomacy across cultural frontiers”, *The Centre for East-West Cultural and Economic Studies*, Australia: Faculty of Humanities and Social Sciences, Bond University.
10. Grayson, A. K. (2002). *Assyrian rulers of the third and second millennia BC (To 1115 BC)*, University of Toronto Press.

11. Harmankaya, S., Tanındı, O. & Özbaşaran, M. (1998). Türkiye Kalkolitik Araştırmaları Üzerine Bir Değerlendirme. Türkiye arkeolojik yerleşmeleri – 3, Kalkolitik, İstanbul: Ege Yayınları, 7 – 16.
12. Howard-Johnston, J. D. (1989), “Procopius, Roman defences north of the Taurus and the new fortress of Citharizon”, *The eastern Frontier and the Roman Empire. Proceedings of a colloquium held at Ankara in September 1988*, General Editors: French, David and Lightfoot, Chris, B.A.R., Oxford, 203–299.
13. Intaghata, E. E. (2019), “Geç Antik Çağ’da Tzanika’nın (Kuzeydoğu Anadolu) Sınır Savunma Sistemine İlişkin Notlar”, *Belleten*, Cilt 83, Sayı 297, 427 – 438
14. Işıklı M. ve Ergürer, H. (2017). Erken Tunç Çağı Doğu Anadolu Bölgesi Kura-aras kültüründe mekân ve mekân kullanımına dair gözlemler, *Anadolu, Arkeoloji, Zaman ve Mekân (Dumlupınar Üniversitesi V. Arkeoloji Sempozyumu, Kütahya 10-12 Ekim 2016)*, (Ed. Gökhan Çoşkun), Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayıncılık, 43 – 64.
15. Işıklı, M. & Tavukçu, A.Y. (2008), “Muş-Bulanık Bölgesinden Bir Grup Erken Demir Çağ Seramiği”, *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Sanat Dergisi*, Cilt 0 / Sayı: 14, Erzurum, 81 – 86.
16. Işıklı, M. (2017), Doğu Anadolu yaylasındaki kültürel ve politik dönüşümler (kura-aras kültürel sürecinden Urartu Dönemi’ne değin), *Prof. Dr. Recep Yıldırım’a armağan*, (Ed. Pınar Pınarcık, Bilcan Gökce, Mehmet Salih Erkek, Sena Coşgun Kandal), 93-109, Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları.
17. Işıklı, M. (2018). Dağlık Doğu Anadolu yaylasının erken halkları, *Aktüel Arkeoloji*, 71 – 77.
18. Jones, A. H. M. (1998), *Cities of The Eastern Roman Provinces*, Oxford Universty Press, New York.
19. Kaya, M. A. (1998). Anadolu’da Roma egemenliği ve Pompeius’un siyasal düzenlemeleri, *Tarih İncelemeleri Dergisi XIII*, İzmir, 163 – 173.
20. Köroğlu, K. (2011). Urartu: Krallık ve aşiretler, *Urartu: Doğu’da değişim*, (Ed. Kemalettin Köroğlu-Erkan Konyar), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 12 – 55.
21. Köroğlu, K. (2012). Demir Çağında Önasya ve Urartu krallığı, *Aktüel Arkeoloji*, Kasım-Aralık, 68 – 81.
22. Kushnareva, K. Kh. (1997). *The Southern Caucasus in Prehistory: Stages of Cultural and Socioeconomic Development from The Eighth to The Second Millennium B. C.*, Translated by H. N. Michael, Philadelphia: The Universty Museum Universty of Pennsylvania.
23. Luckenbill, D. D. (1926). *Ancient record of Assyrian and Babylonia, I. Volume*, Chicago: The Universty of Chicago Press.
24. Mitchell, S. (2016). *Geç Roma İmparatorluğu Tarihi: M. S. 284 – 641*, Çeviren: Turhan Kaçar, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
25. Özcan, R. (2015). Hititler ve Doğu Anadolu, *International Symposium on East Anatolia-South Caucasus Cultures*, Proceedings I, (Ed. Mehmet Işıklı – Birol Can), Cambridge Scholars Publishing, 277 – 288.
26. Pınarcık, P. (2012). “Urartu Krallığı’nın tarihi coğrafyası hakkında yeni öneriler”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXVII (2), 459 – 482.
27. Radner, K. (2012). Asurlular Urartular, *Aktüel Arkeoloji*, Kasım-Aralık, 56 – 67.
28. Rothman, M. S. (2015). The changing organisation of Kura Araxes culture”, *International Symposium on East Anatolia South Caucasus Cultures*, Proceedings I, (Ed. Mehmet Işıklı – Birol Can), Cambridge Scholars Publishing, 121 – 131.
29. Sevin, V. (2003). *Anadolu arkeolojisi*, 3. Basım, İstanbul: Der Yayınları.
30. Sevin, V. (2011). Orta ve Son Tunç Çağı Doğu Anadolu”, *Arkeo Atlas Özel Koleksiyon Sayısı*, Cilt I, İstanbul: Doğan Burda Dergi Yayıncılık ve Pazarlama A. Ş., 342 – 367.

31. Sevin, V. (2012). Urartu-Biainili Krallığı, *Aktüel Arkeoloji*, Kasım-Aralık, 42 – 55.
32. Sommer, M. (2010). *The complete Roman Emperor: Imperial life At court and campaign*, London: Thames / Hudson.
33. Tiryaki, S. (2018). Başlangıçtan Orta Demir Çağı'na kadar dağlık Doğu Anadolu'nun sosyo-ekonomik yapısı", *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, 11 (XXXVII), 621 – 661.
34. Tiryaki, S. (2019a), "Eski Çağ'da Muş", *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19, 75 – 114.
35. Tiryaki, S. (2019b), Bingöl-Yayladere (Pargasur) yöresinden yeni keşifler: Kaya Şapelleri, yerleşim alanı ve kaya mezarları", *Tarih Yolunda bir ömür: Ergün Öz Akçora armağanı*, I. Cilt, (Ed. Prof. Dr. Ahmet Aksın - Doç. Dr. Yavuz Haykır - Dr. Filiz Yıldırım), İstanbul: Hiper yayın, 95 – 110.